

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bourdieu, P., «La representation politique» A.R.S.S., no 36-37, 1981.
- Γεωργούλας, Α., «Από την πατρωνία στο λαϊκισμό: Κοινωνική θεωρία και πολιτικές σχέσεις», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος ΣΤ', Τεύχος 21, 1997.
- Γεωργούλας, Α., *Τροχιές σε σύμπτωση: Αγροτική έξοδος, κράτος, αστικός χώρος εργασίας στην Ελλάδα (1950-1985)*, εκδ. Gutenberg, 1997.
- Cambell, J.K., *Honour, family and patronage*, Clarendon Press, Oxford, 1964.
- Δερτιλής, Γ., «Η αυτονομία της πολιτικής από τις κοινωνικές αντιθέσεις στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο συλλογικό έργο *Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, εκδ. Εξάντας, 1997.
- Κατσικας, Ηλ., «Πολιτικές Σχέσεις, Κρατική Αποτελεσματικότητα και η Ιδεολογία του Εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα», υπό δημοσίευση.
- Κομνηνού, Μ., «Η τοπική διάσταση στο πελατειακό σύστημα» στο συλλογικό έργο *Κοινότητα, Κοινωνία, και ιδεολογία*, εκδ. Παπαζήση, 1990.
- Μουζέλης, Ν., *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημι-περιφέρεια: Ελλάδα, Βαλκάνια, Λατινική Αμερική*, εκδ. Θεμέλιο, 1987.
- Μουζέλης, Ν., *Νεο-Ελληνική Κοινωνία: όψεις υπανάπτυξης*, εκδ. Εξάντας, 1978.
- Μουζέλης, Ν., «Τοξική δομή και σύστημα πολιτικής πελατείας: η περίπτωση της Ελλάδας», στο συλλογικό έργο *Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, εκδ. Εξάντας, 1977.
- Πετμεζίδου-Τσουλουβή, Μ., *Κοινωνικές τάξεις και μηχανισμοί κοινωνικής αναπαραγωγής*, εκδ. Εξάντας, 1987.
- Τσουκαλάς, Κ., «Γύρω από το πρόβλημα της πολιτικής πελατείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο συλλογικό έργο *Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, εκδ. Εξάντας, 1977.
- Τσουκαλάς, Κ., *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος: η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, εκδ. Θεμέλιο, 1981.
- Τσουκαλάς, Κ., *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος: η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, εκδ. Θεμέλιο, 1986.
- Χαραλάμπης, Α., *Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός: η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα*, εκδ. Εξάντας, 1989.

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ-ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ

Σπύρος Μακρής, διδάκτωρ Πολιτικών Επιστημών

Ι. Πολιτική, στρατός και παγκοσμιοποίηση

Το τέλος του αιώνα σηματοδοτείται από σοβαρές αλλαγές στη στρατιωτική σκέψη και πρακτική. Αρκετοί από τους ειδήμονες σε θέματα στρατιωτικής ιστορίας και στρατηγικής κάνουν λόγο για επανάσταση στα στρατιωτικά ζητήματα ή για επανάσταση στη στρατιωτική τεχνολογία¹. Τα πάλοι ποτέ κυρίαρχα και μονολιθικά πολιτικά συγκείμενα (contexts) αναθεωρούνται, μετασχηματίζονται ή ανατρέπονται άρδην. Οι τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα κυρίως των νέων μη-φονικών όπλων (non-lethal weapons) και των οπλικών συστημάτων γενικότερα ακολουθούν μια πρωτόγνωρη ταχύτητα επιστημονικής έρευνας, ανάπτυξης και στρατηγικής εφαρμογής².

Ωστόσο, η οικονομική ρευστότητα και η εξαθλίωση ευρέων κοινωνικών στρωμάτων, ακόμη και μέσα στον προηγμένο βιομηχανικά κόσμο, καθιστούν ανέφικτη πλέον εκ μέρους της πλειονότητας των κρατών τη δυνατότητα οργάνωσης, εκπαίδευσης, εξοπλισμού και διατήρησης μαζικών στρατών, με μοναδικό σκοπό την αντιμετώπιση άλλων κρατικών οντοτήτων. Το λεγόμενο «μέρισμα της ειρήνης», η απελευθέρωση, δηλαδή, πόρων από την άμυνα και η ανακατανομή τους σε άλλες παραγωγικότερες χρήσεις προς όφελος της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής ευημερίας φαίνεται να απασχολεί σοβαρά πλέον τα οικονομικά και στρατιωτικά επιτελεία των περισσότερων δυτικών κυβερνήσεων³.

Το πεδίο δράσης των εκ παραδόσεως αμυντικών/επιθετικών αποστολών των ενόπλων δυνάμεων τείνει να διευρυνθεί, ώστε να συμπεριλάβει μια σειρά από νέου τύπου ή δεύτερης γενιάς στρατιωτικές επιχειρήσεις (ανθρωπιστική βοήθεια, πρόλη-

1. Nick Lewer and Steven Schofield, *Non-Lethal Weapons. A Fatal Attraction?*, London and New Jersey, Zed Books, 1997, σ. 17 κ.έ.

2. Στο ίδιο, σ. 24 κ.έ.

3. Χρήστος Γ. Κόλλιας, *Η Πολιτική Οικονομία της Άμυνας*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1998, σ. 189 κ.έ.

ψη συγκρούσεων, ειρηνευτικές αποστολές κ.λπ.), οι οποίες διεξάγονται υπό την αιγίδα του ΟΗΕ ή άλλων περιφερειακών οργανισμών, όπως του ΝΑΤΟ⁴. Στο λυκαυγές της τρίτης χιλιετίας ο στόχος των στρατιωτικών επιχειρήσεων μετατοπίζεται σταδιακά από την καταστροφή του εχθρού –εσωτερικού ή εξωτερικού– στη δημιουργία ενός νέου πολιτικού περιβάλλοντος συλλογικής ασφάλειας, στο οποίο το βασικό στρατηγικό αξίωμα θα είναι η *μικρότερη δυνατή απώλεια για όλους*. Σήμερα, μετά την κατάρρευση του διπολισμού και το τέλος του Ψυχρού πολέμου οι ένοπλες δυνάμεις καλούνται να υποστηρίξουν τους πολιτικούς στόχους των κυβερνήσεων και να προστατεύσουν τους πολίτες, ιδιαίτερα των λεγόμενων νέων δημοκρατιών, από τις πιθανές αυθαιρεσίες της εξουσίας.

Ο νέος ρόλος του στρατού στη μεταψυχροπολεμική εποχή, η οποία πολιτογραφήθηκε στη διεθνή ορολογία ως η εποχή της *παγκοσμιοποίησης* (globalization) –η παγκοσμιοποίηση ως έννοια αναφέρεται αφ' ενός στη χωροχρονική συμπίκνωση του κόσμου, αφ' ετέρου στην εμφάνιση μιας παγκόσμιας human condition⁵ – επιτάσσει στρατεύματα ολιγομελή, ευέλικτα, πολυλειτουργικά και, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, επαγγελματικά.

Στο κατώφλι μιας νέας στρατηγικής εποχής, επισημαίνει ο υποστράτηγος ε.α. Gustav Däniker, ενεργό μέλος του International Institute for Strategic Studies (2SS) στο Λονδίνο, η στρατιωτική μηχανή του Ψυχρού πολέμου αποδομείται. Οι νέοι στρατοί δεν αποτελούν πια όργανα για την προώθηση ή την επιβολή πολιτικών ιδεολογιών με βίαια μέσα, αλλά τους εγγυητές ενός νέου *πολυπολικού* συστήματος στρατηγικής ισορροπίας, το οποίο αποσκοπεί πρωτίστως στην αποκατάσταση και διατήρηση της διεθνούς ειρήνης⁶, όπως την όρισε τουλάχιστον ο πρώην Γ.Γ. του ΟΗΕ Μπούτρος Μπούτρος-Γκάλι στον *Οδηγό για την Ειρήνη (Agenda for Peace)* το 1992, με βάση τις παρακάτω τέσσερις δραστηριότητες: προληπτική διπλωματία (preven-

4. Βλ. ενδεικτικά *Τα Ηνωμένα Έθνη*, Department of Public Information, United Nations, New York 1995/Αθήνα 1998· *Εγχειρίδιο του ΝΑΤΟ*, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών του ΝΑΤΟ, Βρυξέλλες, 1995· Alex Morrison (ed.), *The New Peacekeeping Partnership*, Canada, The Lester B. Pearson Canadian International Peacekeeping Training Centre, 1995· Barbara Benton (ed.), *Soldiers for Peace. Fifty Years of United Nations Peacekeeping*, New York, Facts on File Inc., 1996· *The Blue Helmets. A Review of United Nations Peace-keeping*, New York, United Nations Publication, 1996· και *The State of the World's Refugees. A Humanitarian Agenda*, United Nations High Commissioner for Refugees, Oxford, Oxford University Press, 1997.

5. Για την παγκοσμιοποίηση (έννοια/αυζήτηση) βλ. ενδεικτικά Mike Featherstone (ed.), *Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity*, London, Newbury Park, New Delhi, Sage Publications, 1990. Roland Robertson, *Globalization. Social Theory and Global Culture*, London, Newbury Park, New Delhi, Sage Publications, 1992· Hans-Henrik Hoolm and Georg Sorensen (eds), *Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995· και Gary Teeple, *Globalization and the Decline of Social Reform*, New Jersey, Humanities Press/Toronto, Garamond Press, 1995.

6. Gustav Däniker, *The Guardian Soldier: On the Nature and Use of Future Armed Forces*, New York and Geneva, United Nations/UNIDIR, Research Paper No 36, 1995.

tive diplomacy), αποκατάσταση της ειρήνης (peace-making), διατήρηση της ειρήνης (peace-keeping) και εδραίωση της ειρήνης (peace-building).

Σημειωτέον ότι και στις τέσσερις περιπτώσεις προβλέπεται ανάπτυξη ειδικών στρατιωτικών δυνάμεων (οι ένοπλες δυνάμεις που προβλέπει το άρθρο 43 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ), η οποία μπορεί να κλιμακωθεί μέχρι και τη χρήση ένοπλης επέμβασης⁷.

Ο πόλεμος του Κόλπου (1991), η χαρακτηριστικότερη ίσως περίπτωση χρήσης στρατιωτικής δύναμης για την αποκατάσταση της διεθνούς ασφάλειας, αποτέλεσε το σημείο καμπής στη σύγχρονη πολιτική και στρατιωτική ιστορία. Η νέα διπλωματική και οπλική τάξη πραγμάτων που εγκαθίδρυσε η στρατιωτική επιχείρηση με το κωδικό όνομα «Καταιγίδα της Ερήμου» και τα συμπεράσματα που αποκόμισε η διεθνής κοινότητα για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού συστήματος αποτροπής, έγκαιρης προειδοποίησης και διαχείρισης μελλοντικών περιφερειακών κρίσεων επιβάλλουν ένα νέο μοντέλο στις σχέσεις πολιτικής-στρατού μετά το 2000.

Πιο συγκεκριμένα, ο megakίνδυνος ενός πυρηνικού ολοκαυτώματος και το «σύνδρομο του Βιετνάμ» παραχώρησαν τη θέση τους σε ένα νέο καθεστώς διακυβερνητικής ισορροπίας, *συνεργατικό* και ταχέως αντιδρών (από τις στρατιωτικές δυνάμεις ταχείας αντίδρασης και επέμβασης), το οποίο τόσο από πλευράς τεχνικών όρων όσο και από πλευράς στρατηγικών επιλογών εγκαταλείπει τα ψυχροπολεμικά μοντέλα στρατιωτικής ισχύος και δράσης και στρέφεται, αναγνωρίζοντας τους νέους κινδύνους, προς την εξεύρεση και εφαρμογή όλων εκείνων των μεθόδων εδραίωσης της παγκόσμιας ασφάλειας.

Η πτώση του ιδεολογικού φράγματος Δύσης-Ανατολής, η κατάρρευση των αυταρχικών καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης και η οικουμενική διάσταση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων υποδηλώνουν ότι έχουμε εισέλθει σε μια μεταβατική εποχή σε παγκόσμιο επίπεδο, η οποία σημαδεύεται ωστόσο από ισχυρές αντιφατικές τάσεις. Ο Samuel P. Huntington, αναλύοντας τα δεδομένα της νέας παγκόσμιας τάξης, προσδιορίζει τέσσερα μεταψυχροπολεμικά παραδείγματα (paradigms) ή πιθανά μεταψυχροπολεμικά σενάρια: 1) τον φιλελεύθερο οπτιμισμό τύπου Φουκουγιάμα, ο οποίος ως αφελής εναλλακτική πλάνη αντιλαμβάνεται τον πόλεμο ως ιστορικό απολίθωμα (η θεωρία του Ενός Κόσμου), 2) τη θεωρία των ζωνών ειρήνης και σύγκρουσης, σύμφωνα με την οποία ο κόσμος χωρίζεται οικονομικά μεταξύ Βορρά και Νότου και πολιτισμικά μεταξύ Ανατολής και Δύσης (η θεωρία των Δύο Κόσμων), 3) τη ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων, όπου τα κυρίαρχα εθνικά κράτη για να εξασφαλίσουν την ιστορική τους επιβίωση μεγιστοποιούν συνεχώς τη στρατιωτική τους ισχύ και 4) τη θεωρία του χάους, κατά την

7. Μπούτρος Μπούτρος-Γκάλι, *Οδηγός για την Ειρήνη*, Αθήνα: Κέντρο Πληροφοριών ΟΗΕ, 1995· και *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, New York, Published by the United Nations Department of Public Information, October 1997, σελ. 27.

οποία η προϊούσα διάλυση του νεωτερικού/εθνικού κράτους (failed state) οδηγεί τον πλανήτη στην αναρχία⁸.

Αν και για τους περισσότερους αναλυτές ο κλασικός στρατιωτικός επεμβατισμός παραχωρεί σταδιακά τη θέση του σε ένα νέο είδος στρατιωτικής επέμβασης, τον *στρατιωτικό ανθρωπισμό* (military humanitarianism), το πνεύμα της απαισιοδοξίας και η κουλτούρα του φόβου που μας κληροδότησε η ατέρμονη ψυχροπολεμική πώλωση εξαιτίας της πολυπλοκότητας της νέας εποχής, προβάλλουν ακόμη πολύ ισχυρές αντιστάσεις στη διαμόρφωση ενός πολιτισμού της ειρήνης (culture of peace)⁹.

Η υποχώρηση των ειρηνευτικών αποστολών του ΟΗΕ από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και εντεύθεν και περιφερειακές κρίσεις όπως η πρόσφατη κρίση στα Βαλκάνια σηματοδοτούν αναντίλεκτα μια στάση αμηχανίας της διεθνούς κοινότητας ενόψει της αλλαγής σκηνικού. Μπορεί η μείωση των στρατιωτικών δαπανών και εξοπλισμών να είναι ένα πρώτο ενθαρρυντικό σύμπτωμα της μεταψυχροπολεμικής εποχής, ωστόσο η ραγδαία απορρύθμιση του διπολισμού ενέχει πολλούς νέους κινδύνους. Η αφύπνιση των εθνοτικών, εθνικιστικών, θρησκευτικών και πολιτισμικών συγκρούσεων (η σύγκρουση των πολιτισμών), το ογκούμενο πρόβλημα της τρομοκρατίας, η εξάπλωση των ναρκωτικών, η ανεξέλεγκτη διασπορά των όπλων μαζικής καταστροφής, η οικολογική καταστροφή του πλανήτη, οι παραβιάσεις της ιδιωτικής ζωής και των δικαιωμάτων του πολίτη κ.λπ. συνθέτουν ένα εκρηκτικό σύνολο αστάθειας και διατάραξης της ειρήνης και της συλλογικής ασφάλειας.

Η αντικατάσταση της «ισορροπίας του τρόμου» από μια νέα παγκόσμια τάξη, η οποία χαρακτηρίζεται από την καθολική αποδοχή των δυτικών αξιών του ανθρωπισμού, της δημοκρατίας, της συνταγματικότητας και της ελεύθερης αγοράς, αναγκάζει τις κυβερνήσεις να αντιμετωπίζουν εφεξής τις ένοπλες δυνάμεις ως ένα ευέλικτο εργαλείο, του οποίου η χρήση, ακόμη και σε περίπτωση πολέμου, δε θα αποσκοπεί σε μια βραχυπρόθεσμη στρατιωτική επιτυχία, αλλά σε ένα στρατηγικό σχεδιασμό με μακροπρόθεσμα πολιτικά αποτελέσματα.

Ο Gustav Däniker υποστηρίζει ότι η στρατηγική σκέψη και πρακτική του 21ου αιώνα συνοψίζεται στις εξής παρακάτω *επτά* θέσεις: 1) οι ένοπλες δυνάμεις πρέπει να αναλάβουν ρόλους αποτροπής (όχι με την ψυχροπολεμική παθητική έννοια) των στρατιωτικών συγκρούσεων και να περιορίσουν την καθαρά πολεμική τους αποστολή, 2) η στρατιωτική επιβολή παύει να αποτελεί τον αυτοσκοπό της ένοπλης δράσης και γίνεται ο τακτικός στόχος, ο οποίος υποτάσσεται στην αδήρητη αναγκαιότητα του στρατηγικού στόχου της δημιουργίας ευνοϊκών όρων για την αποκατάσταση, διατήρηση και εδραίωση της ειρήνης, 3) το στρατιωτικό δόγμα του μέλλοντος δεν πρέπει

8. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, London, New York, Touchstone Books, 1998, σ. 29 κ.έ.

9. Για τον «πολιτισμό της ειρήνης» βλ. *Peace and Conflict Issues after the Cold War*, Paris, UNESCO, 1992, σ. 105 κ.έ.: και *From Partial Insecurity to Global Security*, UNESCO, International Symposium, 12-14 June 1996, σ. 51 κ.έ.

να διέπεται πια από την κλασική μιλιταριστική φιλοσοφία της φυσικής και ψυχολογικής εξόντωσης του αντιπάλου. Οι νέοι στρατοί έχουν ανάγκη από ένα νέο *πολεμικό ήθος*, το οποίο πέρα από την ελαχιστοποίηση της αντίστασης του εχθρού, θα στοχεύει στη συμφιλίωση (*reconciliation*) των αντιτιθέμενων πλευρών, 4) κάθε πολεμικό σχέδιο οφείλει, μεταξύ άλλων, να στηρίζεται στο στρατηγικό αξίωμα της «μικρότερης δυνατής απώλειας για όλους», 5) ο στρατός του μέλλοντος πρέπει να πάψει να σκέφτεται και να δρα με βάση μόνο στρατιωτικές έννοιες. Η παγκοσμιοποίηση επιβάλλει στις ένοπλες δυνάμεις μια επιχειρησιακή διεύρυνση της παραδοσιακής στερεότυπης στρατιωτικής δράσης, 6) η ευελιξία και η πολυλειτουργικότητα θα καταστούν οι βασικές παράμετροι για τον έλεγχο της ποιότητας των μεταψυχροπολεμικών ενόπλων δυνάμεων και 7) στον 21ο αιώνα, η αποστολή του νέου στρατιώτη, του *στρατιώτη φύλακα* (*guardian soldier*), συνοψίζεται στο τρίπτυχο: *προστασία-βοήθεια-διάσωση*¹⁰.

Η νέα παγκόσμια τάξη και ο μετασχηματισμός του ρόλου και της ταυτότητας του παραδοσιακού *στρατιώτη πολεμιστή* (*warrior soldier*) συνεπάγονται μια σειρά από σημαντικές αλλαγές στη φύση και στη χρήση των ενόπλων δυνάμεων, όπως είχαν καταγραφεί από τη δεκαετία του 1950 και μετά στον κλάδο της Συγκριτικής Πολιτικής που έγινε γνωστός ως Στρατιωτική Κοινωνιολογία (*Military Sociology*). Η παγκοσμιοποίηση θέτει πολλά από τα δεδομένα του παρελθόντος υπό αμφισβήτηση. Ο στρατός ως κατασταλτικός και αμυντικός μηχανισμός του κράτους, οι στρατιωτικές αρετές, η ταύτιση των ενόπλων δυνάμεων με το έθνος, το σωματειακό πνεύμα (*esprit de corps*), το δόγμα του Κλαούζεβιτς ότι ο πόλεμος είναι διακρατική υπόθεση κ.λπ. μπορεί στο επίπεδο της τακτικής δράσης να διατηρούν ακόμη τη σημασία τους, στο επίπεδο, ωστόσο, του στρατηγικού σχεδιασμού, στο νέο σκηνικό, χάνουν τον πρωτεύοντα ρόλο τους, εφόσον το σύστημα των παραδοσιακών στρατιωτικών αξιών υφίσταται μια καταλυτική ανατροπή¹¹.

Το νέο πολεμικό ήθος στη μεταψυχροπολεμική εποχή συνεπάγεται τέσσερις βασικές αλλαγές/προκλήσεις στη συμπεριφορά των ενόπλων δυνάμεων και ειδικότερα στη νοοτροπία των στρατιωτικών ηγετών: 1) διεύρυνση του αναλυτικού τους ορίζοντα ώστε να κατανοήσουν σε βάθος την αύξουσα πολυπλοκότητα του νέου στρατηγικού περιβάλλοντος, 2) αναθεώρηση της ισχύουσας εκπαίδευσης στις Στρατιωτικές Ακαδημίες, εφόσον οι νέες απαιτήσεις επιβάλλουν ένα νέο είδος στρατιωτικής δράσης «πέραν του πεδίου μάχης» (*noncombat missions*), 3) ικανότητα διαχείρισης της πολιτισμικής διαφορετικότητας και 4) ενσωμάτωση αυτών των αλλαγών σε ένα νέο επαγγελματικό ήθος, το οποίο θα συνδυάζει την επιχειρησιακή ικανότητα με τις αξίες της πολιτικής δημοκρατίας¹².

10. Βλ. Gustav Däniker, *ό.π.* (σημ. 6), σ. 91 κ.έ.

11. Μάρτιν Βαν Κρέβελντ, «Οι Πόλεμοι στο Μέλλον θα Θυμίζουν Μεσαίωνα», *εφ. Ελευθεροτυπία*, 27 Ιουλίου 1998.

12. Volker C. Franke, *Warriors for Peace: The Next Generation of U.S. Military Leaders, Armed Forces and Society*, Vol. 24, No 1, Fall 1997, σσ. 33-57, εδώ σελ. 37.

Εν κατακλείδι, τρία σημεία πρέπει να συγκρατήσουμε στο υπό κατασκευή μοντέλο των σχέσεων πολιτικής-στρατού στη νέα εποχή: 1) η αρχή του πολιτικού ελέγχου (civilian supremacy), το δόγμα δηλαδή της υπαγωγής των ενόπλων δυνάμεων στις κυβερνήσεις θα συνεχίσει να αποτελεί για αρκετό χρονικό διάστημα το βασικό άξονα σταθεροποίησης του παγκόσμιου συστήματος ειρήνης και συλλογικής ασφάλειας. Μελέτες έχουν δείξει ότι οι στρατιωτικοί δεν είναι έτοιμοι ακόμη να αποδεχθούν την υποκατάσταση της θεμελιώδους στρατιωτικής αρετής του πατριωτισμού από το παγκόσμιο πνεύμα των Ηνωμένων Εθνών. Συνεπώς, μπορεί η ανανεωμένη φιλελεύθερη παράδοση να αποδέχεται τον αντικειμενικό έλεγχο του στρατού, σε καμιά περίπτωση, όμως, η αναγνώριση εκ μέρους των κυβερνήσεων ενός χώρου διοικητικής και λειτουργικής αυτονομίας στις ένοπλες δυνάμεις δε θέτει σε αμφισβήτηση την πρωτοκαθεδρία της πολιτικής εξουσίας, 2) η συνύπαρξη και η συνεργασία των εθνικών στρατών σε ένα κοινό πολιτικό και στρατηγικό πλαίσιο ενισχύει την άποψη ότι ο διαρκής *συγχρωτισμός* ποικίλων και διαφορετικών στρατιωτικών ηθών συμβάλλει στην εξάλειψη της παράδοσης του στρατιωτικού επεμβατισμού, ιδίως μετά τη δυναμική που δημιούργησε το λεγόμενο τρίτο κύμα του εκδημοκρατισμού σε παγκόσμια κλίμακα την τελευταία 25ετία και 3) οι πάσης φύσεως και προελεύσεως ψυχροπολεμικοί μιλιταρισμοί αποκτούν ιστορική αξία, εφόσον το παγκόσμιο πνεύμα του στρατιωτικού ανθρωπισμού αφ' ενός επιβάλλει ένα νέο σύστημα σχέσεων πολιτικής-στρατού, αφ' ετέρου επιφέρει τη στενή συνεργασία των πολιτικών και στρατιωτικών ηγεσιών σε ένα όλο και πιο ανοιχτό πεδίο επιχειρησιακής δράσης για την αποκατάσταση και διατήρηση της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης.

II. Η ελληνική περίπτωση

Η ελληνική περίπτωση χαρακτηρίζεται από μια σημαντική ιδιαιτερότητα. Η ακριβής θέση της Ελλάδας στο νέο μεταδιπολικό στρατηγικό σύστημα ισορροπίας προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη συνεχή και απροκάλυπτη τουρκική απειλή. Η ενεργός παρουσία της χώρας μας στην ΕΕ, στη ΔΕΕ, στο ΝΑΤΟ, στον ΟΑΣΕ, στο Συμβούλιο της Ευρώπης και στις ειρηνευτικές αποστολές του ΟΗΕ ή άλλων περιφερειακών πολυεθνικών δυνάμεων δε συνεπάγεται ότι απολαμβάνει απρόσκοπτα όλες τις θετικές και ευεργετικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης, ιδίως στο στρατιωτικό και αμυντικό τομέα, αφού η εδαφική της ακεραιότητα, η εθνική της ανεξαρτησία και κυριαρχία και η ασφάλεια των πολιτών της απειλούνται ανοιχτά από τον τουρκικό επεκτατισμό.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι σε τούτο τον ανέκαθεν κρίσιμο χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης το καθεστώς του Ψυχρού πολέμου εξακολουθεί να υφίσταται υπό ειδικές συνθήκες. Η πρόσφατη ένταση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις εξαιτίας της αγοράς και της εγκατάστασης στην Κύπρο των ρωσικών αντιαεροπορικών πυραύλων S-300 και της υπόθεσης Οτζάλάν, την ίδια στιγμή που το ΝΑΤΟ, με αφορμή την 50ή επέτειο από την ίδρυσή του, προσδιόρισε το νέο αμυντικό του δόγμα για τον 21ο

αιώνα, δε σημαίνει παρά την εμμονή των Αμερικανών και ενός μεγάλου μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο ψυχροπολεμικό πνεύμα των προηγούμενων δεκαετιών. Οι επιπτώσεις των αντιφάσεων της νέας εποχής επιτείνονται έτσι στην περίπτωση της Ελλάδας, λόγω της διαρκούς έντασης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Οι σχέσεις πολιτικής-στρατού αποτέλεσαν μέχρι το 1974 το μείζον ζήτημα της νεοελληνικής κοινωνίας. Για περισσότερο από 150 χρόνια, από το 1821 μέχρι και την κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας, οι ένοπλες δυνάμεις ήταν το κεντρικό πεδίο συγκρότησης της πολιτικής εξουσίας. Ωστόσο, μετά τη Μεταπολίτευση, η πολιτική και θεσμική υπαγωγή της στρατιωτικής ηγεσίας στην εκάστοτε κυβέρνηση έθεσε σε εντελώς νέες βάσεις το στρατιωτικό ζήτημα. Η εθνική άμυνα και ασφάλεια της χώρας, εξαιτίας του Κυπριακού και της απροκάλυπτης τουρκικής απειλής, αναγορεύτηκαν σε μοναδικό διακύβευμα των σχέσεων πολιτικής-στρατού¹³.

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να εξετάσει το ζήτημα των σχέσεων πολιτικής-στρατού μετά το 1974 υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης και στο βαθμό που ο τακτικός στρατός συνεχίζει να αποτελεί τον κύριο μηχανισμό συνοχής/προστασίας του έθνους-κράτους να δείξει αν και με ποιον τρόπο οι εν λόγω σχέσεις στο υπάρχον εσωτερικό και διεθνές πλαίσιο διαμορφώνουν ή επιβάλλουν νέους προσανατολισμούς, όχι μόνο στον ελληνικό στρατό αλλά και γενικότερα στα μείζονα προβλήματα που απασχολούν την ελληνική οικονομία, κοινωνία και πολιτική.

Το πρώτο επίπεδο διερεύνησης των σχέσεων πολιτικής-στρατού μετά το 1974 αφορά στη *συνταγματική θέση* των ενόπλων δυνάμεων και ειδικότερα στην αρχή του πολιτικού ελέγχου. Στο Σύνταγμα του 1975, για πρώτη φορά στην ιστορία των ελληνικών Συνταγμάτων –πλην των δικτατορικών συνταγματικών κειμένων, τα οποία εμπίπτουν σε μια διαφορετική φιλοσοφία–, η υπαγωγή των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική εξουσία καθιερώνεται με τη ρητή ανάθεση της διοίκησής τους στην κυβέρνηση (άρθρο 45 εδ. α'). Ωστόσο, η αλλαγή του νομικού καθεστώτος της αυτονομίας των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων την περίοδο 1967-1974, προϊόν και κορύφωμα της μακριάς επεμβατικής παράδοσης του στρατού στη χώρα μας, δεν ολοκληρώνεται παρά μόνο με τον οργανωτικό νόμο 660/1977, ο οποίος, έστω και καθυστερημένα, ήρθε να εφαρμόσει τη σχετική συνταγματική διάταξη.

Ο Ν. 660/1977 αποτέλεσε εξαρχής αντικείμενο κριτικής εξαιτίας της ατελούς κατοχύρωσης του δόγματος του πολιτικού ελέγχου. Συγκεκριμένα, η κριτική επικεντρώθηκε κυρίως γύρω από το ζήτημα της ίδρυσης ενός ανεξάρτητου φορέα στρατηγικών σπουδών, κάτι που πολύ αργότερα έφτασε να ενσωματωθεί και στις προεκλογικές θέσεις κάποιων κομμάτων για την εθνική άμυνα και τις ένοπλες δυνάμεις¹⁴, ο οποίος, ως πολιτικός οργανισμός, θα αποτελούσε τον επίσημο σύμβουλο

13.Thanos Veremis, *The Military in Greek Politics. From Independence to Democracy*, London, Hurst and Company, 1997.

14. «New Democracy Programme on National Defence and the Armed Forces», April 1989 στο Theodore Coulombis, Thanos Veremis (eds), *Yearbook Special Issue: Southeastern Europe*, Athens, Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy, 1990, σελ. 342.

της εκάστοτε κυβέρνησης σε στρατιωτικά θέματα. Συνεπώς, η βασική αδυναμία του Ν. 660/1977 έγκειτο στο γεγονός ότι η έγκυρη πληροφόρηση της πολιτικής εξουσίας για τα κρίσιμα και με πολιτικό κόστος στρατιωτικά και αμυντικά προβλήματα της χώρας δεν εξασφαλιζόταν πλήρως, επειδή η κυβέρνηση και το ΑΣΕΑ (μετέπειτα ΚΥΣΕΑ) διαμόρφωναν την Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική αποκλειστικά από τις εισηγήσεις των στρατιωτικών¹⁵.

Ο πρόσφατος οργανωτικός νόμος για το στρατό, ο Ν. 2292/1995, προϊόν μιας εντελώς διαφορετικής πολιτικής πραγματικότητας, της όψιμης Μεταπολίτευσης, κατήργησε το Ν. 660/1977 και διαμόρφωσε ένα καθαρά *υπουργοκεντρικό* καθεστώς πολιτικού ελέγχου των ενόπλων δυνάμεων. Ο ΥΕΘΑ, σύμφωνα με την Πολιτική Εθνικής Άμυνας που εκάστοτε διαμορφώνεται από το ΚΥΣΕΑ, είναι πλέον ο απόλυτος κυρίαρχος στον τομέα της στρατιωτικής πολιτικής. Μέσω του Συμβουλίου Άμυνας (ΣΑΜ), ένα είδος μικρού-ΚΥΣΕΑ, στο οποίο ο ΥΕΘΑ μπορεί να καλεί και άλλα πρόσωπα να συμμετάσχουν, πλην, δηλαδή, της πολιτικής ηγεσίας του υπουργείου και των τεσσάρων στρατιωτικών αρχηγών (ΑΓΓΕΕΘΑ, ΑΓΓΕΣ, ΑΓΕΝ, ΑΓΕΑ), ώστε να του παράσχουν πληροφορίες και εκτιμήσεις για τα συζητούμενα θέματα, και κυρίως διά του Επιτελείου του (ΕΠΥΕΘΑ), όργανο με το οποίο σύμφωνα με το νόμο ο υπουργός υποβοηθείται στην άσκηση των αρμοδιοτήτων του σε όλους σχεδόν τους κρίσιμους τομείς της αμυντικής πολιτικής, το οποίο σημειωτέον δεν έχει ιεραρχική σχέση με τα Γενικά Επιτελεία, ο ΥΕΘΑ ασκεί εξ ονόματος της κυβέρνησης την ουσιαστική διοίκηση και τον πλήρη έλεγχο των ενόπλων δυνάμεων.

Εν κατακλείδι, θα λέγαμε, ότι ο νέος οργανωτικός νόμος για το στρατό, προσαρμοσμένος κατά το πλείστον στις απαιτήσεις της ανανεωμένης φιλελεύθερης παράδοσης και της νέας εποχής, ευνοεί τη στενή, λειτουργική, ευέλικτη και πολυεπίπεδη συνεργασία πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, χωρίς να υπονομεύει την αρχή του πολιτικού ελέγχου. Ακόμη και το «επεισόδιο Λυμπέρη», παρ' ότι σηματοδοτήθηκε από τη σκληρή ανακοίνωση της Πανελληνίας Ένωσης Απόστρατων Αξιωματικών για το *ποιόν* της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας, δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να θεωρηθεί ως ένα μείζον ζήτημα για τις σχέσεις πολιτικής-στρατού, στο βαθμό που απλώς αποκάλυψε την απουσία ενός θεσμικού συστήματος διαχείρισης των κρίσεων, με άλλα λόγια, τις τεχνικές αδυναμίες των σχέσεων πολιτικής-στρατού στη μετά-ΐμια εποχή, κάτι το οποίο, ενόψει των δραματικών αλλαγών που υφίσταται η στρατιωτική σκέψη και πρακτική στο μεταδιπολισμό, έχει ενταχθεί στις άμεσες προτεραιότητες του ΚΥΣΕΑ και του ΕΠΥΕΘΑ¹⁶.

15. Για το Ν. 660/77 βλ. Νίκος Α. Αλιβιζάτος, *Η Συνταγματική Θέση των Ενόπλων Δυνάμεων. Ι. Η Αρχή του Πολιτικού Ελέγχου*, Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1987.

16. *Λευκή Βίβλος για τις Ένοπλες Δυνάμεις 1996-1997*, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, Δεκέμβριος 1997, σ. 69 κ.έ. Τα αντιμilitarιστικά ανακλαστικά της ελληνικής κοινωνίας μετά την εδραίωση της δημοκρατίας τον Ιούλιο του 1974 έχουν, δικαίως, ατονήσει. Ωστόσο, από καιρού εις καιρόν, διάφορα «επεισόδια δυσχερούς συνεργασίας» μεταξύ πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας ανασύρουν στην

Το δεύτερο επίπεδο των σχέσεων πολιτικής-στρατού μετά το 1974 αφορά σε ένα ευρύτερο και αρκετά πολύπλοκο σύστημα παραγόντων εθνικής άμυνας και ασφάλειας, το οποίο, κάπως σχηματικά, αποτελεί το εξωτερικό πλαίσιο του στρατιωτικού ζητήματος και ως εκ τούτου το κατ' εξοχήν πεδίο άσκησης της *Ελληνικής Εθνικής Στρατηγικής* στην εποχή της παγκοσμιοποίησης (βλ. σχήμα).

Η συνεχής και εντεινόμενη παρουσία του τουρκικού επεκτατισμού προσδίδει στο εν λόγω επίπεδο μια ιδιαίτερη ερμηνευτική σημασία, όχι μόνο γιατί σηματοδοτεί τη μεταφορά, μετά τη Μεταπολίτευση, του κέντρου βάρους της δράσης του στρατού από τον εσωτερικό στον εξωτερικό εχθρό, αλλά κυρίως γιατί σχετίζεται με μια σειρά κρίσιμων προβλημάτων (π.χ. Κυπριακό, Ενιαίος Αμυντικός Χώρος (ΕΑΧ), εξοπλιστικά προγράμματα, ενεργή συμμετοχή των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στους διεθνείς αμυντικούς οργανισμούς κ.λπ.), η τύχη των οποίων επιδρά άμεσα στην πορεία της χώρας προς την ΟΝΕ και ως φυσικό επακόλουθο στο θεσμικό εξευρωπαϊσμό (integration) της ελληνικής πολιτικής και κοινωνίας.

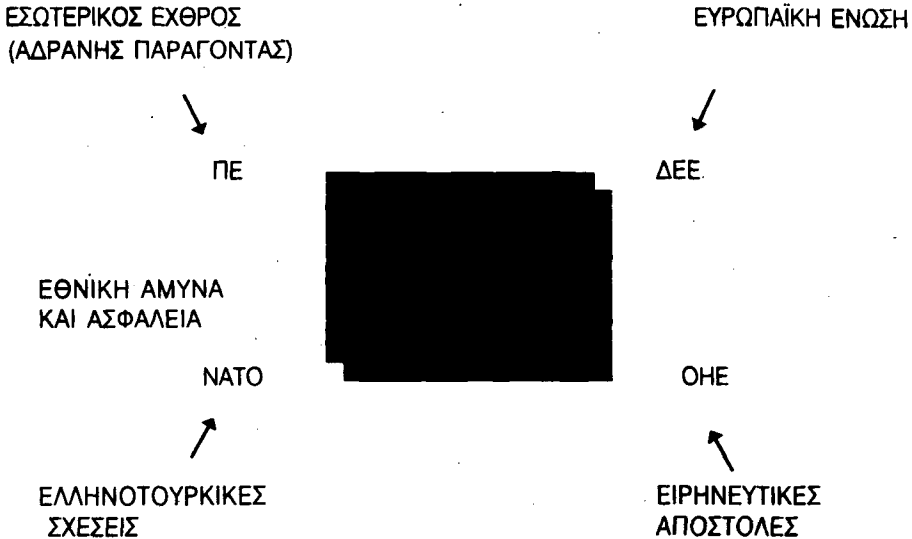
Το πλέγμα NATO-ΔΕΕ-ΟΝΕ, με τα στρατηγικής σημασίας παρεπόμενα που το διακρίνουν, έχει ως επίκεντρο το παραδοσιακά ακανθώδες ζήτημα του εκσυγχρονισμού και της ανασυγκρότησης των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων. Ωστόσο, η νέα παγκόσμια τάξη άλλαξε εντελώς τα μεταπολεμικά δεδομένα. Οι σχέσεις πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας δεν εξαντλούνται πλέον στη μονοδιάστατη και ψυχροπολεμική ταύτιση του ελληνικού στρατού με την Αμερικάνικη Στρατιωτική Αποστολή και το NATO, αλλά διαμορφώνονται από ένα νέο πολυκεντρικό σύστημα διακρατικής ισορροπίας, το οποίο στοχεύει πρωτίστως σε ένα *ευρωπαϊκό μοντέλο συλλογικής ασφάλειας και συνεργασίας* (Η Διακήρυξη της Μαδρίτης, 8 Ιουλίου 1997).

Η διεθνής πρακτική οδηγεί τους νεωτερικούς, εθνικούς και μαζικούς, στρατούς σε έναν πρωτόγνωρο δομικό μετασχηματισμό ρόλων και αποστολών. Οι πολυεθνικές ειρηνευτικές/ανθρωπιστικές αποστολές των Ηνωμένων Εθνών, οι πολυεθνικές δυνάμεις του NATO στα πλαίσια της Συνεργασίας για την Ειρήνη (Partnership for Peace) και το Ευρωπαϊκό Σώμα Στρατού ή Ευρωσώμα (Eurocorps) διαγράφουν ένα νέο ορίζοντα στις σχέσεις πολιτικής-στρατού στη μεταψυχροπολεμική εποχή, που σε μια πρώτη φάση χαρακτηρίζεται από τη γενικευμένη μείωση της οροφής του στρατιωτικού προσωπικού, την επαγγελματοποίηση του συνόλου ή μέρους των ενόπλων δυνάμεων και την προσαρμογή των οργανωτικών, επιχειρησιακών και οπλικών δεδομένων των στρατευμάτων στις νέες απειλές και ανάγκες¹⁷.

επιφάνεια τα φαντάσματα του παρελθόντος. Βλ. Ριχάρδου Σωμερήτη, «Ναι, δεν πρέπει να ξεχνάμε», εφ. *Το Βήμα*, 16 Αυγούστου 1998. Βλ. επίσης Neovi Karakatsanis, «Do Attitudes Matter? The Military and Democratic Consolidation in Greece», *Armed Forces and Society*, Vol. 24, No 2, 1997, σσ. 289-314, εδώ σελ. 303. Τέλος, για το «επεισόδιο Λυμπέρη» βλ. Ι. Κ. Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, Αθήνα, Πόλις, 1996 και Χρήστος Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 1997.

17. Ιωάννης Παρίσης, *Η Ευρωπαϊκή Άμυνα και Ασφάλεια στη Μεταψυχροπολεμική Εποχή*, Αθήνα, Κων. Τουρίκη, 1997, σσ. 96 κ.έ.

Σχήμα: ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ-ΣΤΡΑΤΟΥ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974

Οι σχέσεις πολιτικής-στρατού μετά το 1974 αποτελούν ένα σύστημα αλληλοεξαρτώμενων, πολύπλοκων και πολυδιάστατων παραγόντων, με εξαίρεση την περίπτωση του «εσωτερικού εχθρού» (ΠΕ=Πολιτικός Έλεγχος), που μετά τη Μεταπολίτευση εμφανίζεται στο σύστημα ως αδρανής παράγοντας.

Το κυρίαρχο ζητούμενο για την Ελλάδα είναι αν θα μπορέσει τελικά να εκμεταλλευτεί τις όποιες θετικές εξελίξεις της παγκοσμιοποίησης στον τομέα της στρατιωτικής πολιτικής, ώστε να τις χρησιμοποιήσει έγκαιρα και αποτελεσματικά στην αποτροπή του τουρκικού επεκτατισμού. Η ιδιαιτερότητα των ελληνοτουρκικών σχέσεων περιπλέκει την πορεία της Ελλάδας προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και αυτό καθίσταται ιδιαίτερα εμφανές στο ευαίσθητο πεδίο της εθνικής άμυνας. Για πολλοστή φορά από τον αγώνα της ανεξαρτησίας και μετά, ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της χώρας μας τόσο κοινωνικο-οικονομικά όσο και πολιτικά, είναι ευθεία συνάρτηση της κατάστασης των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων. Συγκεκριμένα, η αναδιάρθρωση του στρατού δε συντελεί μόνο στην αποτελεσματική αντιμετώπιση της τουρκικής απειλής, αλλά και στην αναθέρμανση της ελληνικής οικονομίας, εφόσον μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην επίλυση του μείζονος προβλήματος του κόστους ευκαιρίας της άμυνας ή του εναλλακτικού κόστους (η θεωρία του στρατιωτικού κεύσιναισμού).

Βέβαια, το όλο εγχείρημα χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, στο βαθμό που το επιτακτικό αίτημα του εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων μπορεί να προσλάβει τις μορφές της στρατιωτικοποίησης/ισραηλοποίησης της καθημερινής ζωής.

πράγμα εξαιρετικά επικίνδυνο τόσο για τις σχέσεις πολιτικής-στρατού όσο και για τη σταθερότητα των δημοκρατικών θεσμών. Για παράδειγμα, ο θεσμός της Παλαικής Άμυνας (ΠΑΜ) έχει διχάσει τον πολιτικό κόσμο και την κοινή γνώμη, εφόσον στο επιχείρημα της εθνικής ασφάλειας που προτάσσουν οι οπαδοί του, οι επικριτές του αντιτάσσουν το επιχείρημα ότι οι στρατιωτικοί μηχανισμοί αποκτούν ιδιαίτερη δύναμη σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο¹⁸.

Στα πλαίσια της νέας εποχής και ιδιαίτερα μετά την κρίση στις βραχονησίδες Ίμια, ο ελληνικός στρατός υφίσταται μια σημαντική αναδιάρθρωση σε οργανωτικό/δομικό επίπεδο. Σύμφωνα με την *Αμυντική Βίβλο 1998-1999*, η σημαντικότερη εξέλιξη της χρονιάς που μας πέρασε υπήρξε η μετατροπή ολόκληρου του Β' ΣΣ σε Δύναμη Ταχείας Αντίδρασης (*Rapid Reaction Force*). Εξίσου ενδιαφέρουσα πρέπει να θεωρηθεί και η αναδιοργάνωση του Α' ΣΣ, ενώ στο Δ' ΣΣ οι διαρθρωτικές αλλαγές έχουν δώσει τη θέση τους σε έργα υποδομής.

Σε έναν άλλο κρίσιμο τομέα, το οξύ *δημογραφικό* πρόβλημα της Ελλάδας σε συνδυασμό με τις διεθνείς τάσεις της μείωσης της οροφής του στρατιωτικού προσωπικού και της σταδιακής επαγγελματοποίησης των ενόπλων δυνάμεων ανάγκασαν την ηγεσία του ΥΕΘΑ να στραφεί προς τη λύση ενός ημιαγγελματικού στρατού, στον οποίο θα υπηρετεί ένας σημαντικός αριθμός Εθελοντών Πενταετούς Υποχρέωσης (ΕΠΥ). Ωστόσο, πρόσφατα, το νέο σύστημα μεταθέσεων στο Στρατό Ξηράς (υποχρεωτικό 9μηνο στα σύνορα και μεταθέσεις με μοριοδότηση), εξαιτίας της έλλειψης ζωηρού ενδιαφέροντος για την κάλυψη των θέσεων των Πενταετών και των επισημάνσεων των οικονομικών υπηρεσιών του ΥΕΘΑ ότι ο θεσμός των ΕΠΥ έχει σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία, φαίνεται ότι έδωσε τη «χαριστική βολή» στο μοντέλο του επαγγελματικού στρατού, αναγκάζοντας τελικά το ΥΕΘΑ να υιοθετήσει ένα είδος *επαγγελματικής θητείας* με πολλές διευκολύνσεις και κίνητρα για τους στρατεύσιμους¹⁹.

Οι ποιοτικές αλλαγές που πραγματοποιούνται παγκόσμια στις σχέσεις πολιτικής-στρατού αντανακλώνται σε ένα μεγάλο βαθμό και στην πολυεθνική παρουσία/συνεργασία πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων στις μεταψυχροπολεμικές περιφερειακές κρίσεις. Η ελληνική συμμετοχή στις διεθνείς ειρηνευτικές αποστολές και γενικότερα η συνειδητοποίηση εκ μέρους της ελληνικής πολιτικής και στρατιωτι-

18. Στέλλας Αλιφίρη, «Παλαική Άμυνα: Η στρατιωτικοποίηση της καθημερινής μας ζωής», *εφ. Ελευθεροτυπία*, 2 Σεπτεμβρίου 1998. Για τη θετική αποτίμηση του θεσμού της Παλαικής Άμυνας βλ. Θωμαΐδας Φώτοαλη, «Η Αναγκαιότητα της Παλαικής Άμυνας», *Ελλοπία*, τ. 39, 1998, (29-32) και Κώστα Ζουράρι, «Λογικολάτρες κλάστες», *εφ. Ελευθεροτυπία*, 2 Σεπτεμβρίου 1998.

19. *Αμυντική Βίβλος 1998-99*, Ετήσια Έκδοση του Περιοδικού *Στρατηγική* και Γ. Τσακίρης, «Με μόρια οι μεταθέσεις/Χαριστική βολή στο μοντέλο του επαγγελματικού στρατού», *εφ. Ελευθεροτυπία*, 11 Σεπτεμβρίου 1998. Για τη συγκρότηση μιας ισχυρής εθνικής άμυνας όχι σε επαγγελματική βάση αλλά από υποχρεωτική στράτευση που δημιουργεί τεράστιες εφεδρείες βλ. Ιωάννη Μοσχοβάκου, «Εφεδροι: η αιχμή του δόρατος του στρατού», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, φ. 40 (2317), 1 Οκτωβρίου 1998 (98). Επίσης, πρέπει να επισημάνουμε ότι στην κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού και της ανα-

κής ηγεσίας ότι η δράση του ελληνικού στρατού σε διεθνείς αποστολές ειρήνης θα ενδυναμώνει το κύρος και το γόητρο της χώρας στο εξωτερικό, έχουν ανάγει τις ελληνικές ειρηνευτικές αποστολές σε ενεργό, έστω και όψιμα, πεδίο άσκησης της *αμυντικής/στρατιωτικής διπλωματίας*, με σημαντικά οφέλη τόσο σε επίπεδο επαγγελματικής ετοιμότητας και επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας όσο και σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής. Είναι κοινή πλέον η διαπίστωση ότι οι σχέσεις της Ελλάδας με τα διεθνή fora και ιδίως με τον ΟΗΕ, ως αναπόσπαστο τμήμα της εξωτερικής μας πολιτικής, θα πρέπει να προωθηθούν και μέσα από το χώρο της άμυνας και της στρατιωτικής πολιτικής.

Η Ελληνική Μονάδα Ειρηνευτικών Αποστολών (ΕΜΕΑ) σηματοδοτεί ένα νέο ποιοτικό προσανατολισμό και μια νέα φιλοσοφία στη διαδικασία εκσυγχρονισμού και αναδιάρθρωσης των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων ενόψει των νέων προκλήσεων και κινδύνων που ανέκυψαν από την απορρύθμιση του διπολισμού. Μεταξύ του πλήθους των δραστηριοτήτων των Γενικών Επιτελείων του ελληνικού στρατού προς αυτή την κατεύθυνση, θα πρέπει να επισημανθεί και η πρωτοβουλία της ελληνικής κυβέρνησης, με αφορμή την υπογραφή της συμφωνίας για τη συγκρότηση της Πολυεθνικής Ειρηνευτικής Δύναμης για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη (MPFSEE: Multinational Peace Force Southeastern Europe), στις 26 Σεπτεμβρίου 1998 στα Σκόπια, να δημιουργήσει στο Κιλκίς ένα κέντρο στρατιωτικών μονάδων από διάφορες χώρες της περιοχής με σκοπό την εκπαίδευση και προετοιμασία τους πάνω σε ειρηνευτικές και ανθρωπιστικές αποστολές²⁰.

διοργάνωσης των ενόπλων δυνάμεων καταγράφονται μια σειρά από βαθιές *τομές* στην ιστορία του ελληνικού στρατού, όπως για παράδειγμα η άσκηση «Σάρισα '98» (13-17 Ιουλίου 1998), η οποία πραγματοποιήθηκε από το Β' ΣΣ υπό τη νέα του διάρθρωση και αποτέλεσε ουσιαστικά την πρώτη εφαρμογή στη χώρα μας του νέου, μετά τον πόλεμο του Κόλπου, δόγματος διεξαγωγής στρατιωτικών επιχειρήσεων «Air-Land Battle»: τα εγκαίνια, στις 15 Σεπτεμβρίου 1998, στον Προβατώνα του Έβρου, του πρώτου από τα νέου τύπου στρατόπεδα του ελληνικού στρατού, στο οποίο το ανθρώπινο δυναμικό και ο εξοπλισμός θα φιλοξενούνται στον ίδιο χώρο, φιλοσοφία πάνω στην οποία θα στηριχθεί ο ελληνικός στρατός του 2000: το πρόγραμμα κατάργησης στρατοπέδων σε όλη τη χώρα, ώστε οι χώροι τους να αξιοποιηθούν για τη δημιουργία πρασίνου: η καθιέρωση του θεσμού του «Συνηγόρου του Οπλίτη» κ.λπ. Για περισσότερα βλ. Λεωνίδας Σ. Μπλαβέρης, ΤΑΜΣ «ΣΑΡΙΣΑ '98», *Σύγχρονος Στρατός*, τ. 68, 1998, (16-23): Σάββας Δ. Βλάσσης, «Σάρισα '98», *Στρατηγική*, τ. 48, 1998, (70-80): Λεωνίδας Σ. Μπλαβέρης, «Β' Σώμα Στρατού. Η Δύναμη της Άμεσης Επέμβασης του Ελληνικού Στρατού», *Σύγχρονος Στρατός*, τ. 69, 1998, (24-29): Ο. Ορφ., «Ταξίμαρχία Αυτοχθόνων το Νέο Μοντέλο», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 16 Σεπτεμβρίου 1998: Χαράς Τζαναβέρα, 82 στρατόπεδα θα ντυθούν στο πράσινο, εφ. *Ελευθεροτυπία*, 9 Οκτωβρίου 1998, ενώ, τέλος, για μια εφ' όλης της ύλης παρουσίαση των αλλαγών του ελληνικού στρατού του 2000 βλ. αφ' ενός τη συνέντευξη του πρώην Α/ΓΕΣ και νυν Α/ΓΕΕΘΑ στρατηγού Μανούσου Παραγιουδάκη στον Νίκο Χασαπόπουλο, «Αλλάζει το αμυντικό δόγμα», εφ. *Το Βήμα*, 27 Σεπτεμβρίου 1998, αφ' ετέρου το άρθρο του ΥΕΘΑ Άκη Τσοχατζόπουλου στο *Armed Forces Journal International*: Apostolos-Athanasios Tsochatzopoulos, National Defense Minister of Greece, «A Stabilizing Factor, The Modernization of the Greek Armed Forces», October 1998, p. 22.

20. Για τη συμμετοχή του ελληνικού στρατού σε ειρηνευτικές αποστολές βλ. *Λευκή Βίβλος* ..., ό.π., (σημ. 16), σελ. 42 κ.έ.: ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η Ειρηνευτική Αποστολή στη Σομαλία* (Φεβρουάριος 1993-Μάιος 1994), Αθήνα, Έκδοση Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, 1995 (Συντάκτης: ταξίαρχος Σπηλιώτης

Τέλος, στον τομέα των εξοπλιστικών προγραμμάτων και της αμυντικής βιομηχανίας παρατηρείται μετά την εξαγγελία, το Νοέμβριο του 1996, του νέου πενταετούς Ενιαίου Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος Ανάπτυξης και Εκσυγχρονισμού (ΕΜΠΑΕ) των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, μια προσπάθεια συνολικής αντιμετώπισης των θεμάτων της εθνικής άμυνας και ασφάλειας²¹. Ωστόσο, το βαρύ οικονομικό κόστος της στρατιωτικής θωράκισης της χώρας ενόψει της ΟΝΕ έχει προκαλέσει μεγάλο σκεπτικισμό. Συγκεκριμένα, οι οικονομικές επιπτώσεις των στρατιωτικών δαπανών, του κόστους, δηλαδή, παραγωγής άμυνας, σε μια περίοδο σχετικής εξοπλιστικής ύφεσης σε παγκόσμια κλίμακα, με δεδομένο όμως τον τουρκικό επεκτατισμό, έχουν αποτελέσει αντικείμενο μιας ολόκληρης συζήτησης γύρω από τις συνέπειες της κούρσας των εξοπλισμών στην ελληνική οικονομία και ανάπτυξη²². Για πολλοστή φορά, η αναγκαιότητα του συγκερασμού της πολιτικής στρατηγικής με την οικονομική πολιτική, σε συνδυασμό με το χρόνιο αίτημα του εκσυγχρονισμού και της αύξησης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας, φέρνουν το στρατιωτικό ζήτημα στο επίκεντρο των εξελίξεων της ελληνικής κοινωνίας και πολιτικής στο κατώφλι της τρίτης χιλιετίας.

Σαν συμπέρασμα μπορούμε να πούμε ότι η αναγκαιότητα της αρμονικής συνύπαρξης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης της ελληνικής οικονομίας, κοινωνίας και πολιτικής με το νεοευρωαντλαντικό προσανατολισμό των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων επιτάσσει τη μεγιστοποίηση της επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας και των τριών στρατιωτικών κλάδων με το μικρότερο δυνατό οικονομικό κόστος. Το κρίσιμο ερώτημα είναι αν και κατά πόσο θα μπορέσει η χώρα μας να αξιοποιήσει αυτόν το διπλό στόχο στην κατεύθυνση της «αμυντικής επάρκειας», της «ευέλικτης αντίδρασης» και της «κάλυψης του ΕΑΧ» (το νέο αμυντικό δόγμα), με άλλα λόγια, στην κατεύθυνση της *Εθνικής Στρατιωτικής Στρατηγικής*, κεντρικός άξονας της οποίας είναι η αποτροπή της τουρκικής απειλής. Το μέλλον θα δείξει.

Νικόλαος)· Σωτήρης Μουσουρούης, «Η Παρουσία της Ελλάδας στον ΟΗΕ: Μερικές σκέψεις και ιδέες», στο Γιάννης Βαληνάκης, Γιάννης Νικολάου (επιμέλεια), *Επετηρίδα '96 Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής. Η Ελλάδα και ο Κόσμος 1995-96*, Αθήνα, Παρατηρητής (ΕΛΙΑΜΕΠ), 1996, σελ. 157 κ.έ.· Γιώργος Κωστάκος, Δημήτρης Μπουραντώνης, «Η Ελληνική Συμμετοχή σε Διεθνείς Ειρηνευτικές Αποστολές και η Υποψηφιότητα για το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ» στο Γιάννης Βαληνάκης, Δημήτρης Τριανταφύλλου (επιμέλεια), *Επετηρίδα '98 Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής. Η Ελλάδα και ο κόσμος 1997-98*, Αθήνα, Παρατηρητής (ΕΛΙΑΜΕΠ), 1998, σσ. 261 κ.έ.· Τάκης Διαμαντής, «Ο Άκρας στα Σκόπια για τη βαλκανική δύναμη», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 26 Σεπτεμβρίου 1998 και Τάκης Διαμαντής, «Βαλκανική ειρηνευτική δύναμη και με τη βούλα», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 28 Σεπτεμβρίου 1998.

21. Βλ. *Λευκή Βίβλος ...*, ό.π. (σημ. 16), σσ. 103 κ.έ.

22. Νικόλαος Μ. Λιούσης, «Ανταγωνιστικότητα-Ανταποδοτικότητα», στο *Οι Ημερίδες του ΙΣΤΑΜΕ (Απρίλιος-Ιούλιος 1997)*, Αθήνα, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών Ανδρέας Παπανδρέου, 1997, σσ. 203 κ.έ. και Νίκος Αντωνάκης, «Οι Αμυντικές Δαπάνες στην Ελληνική Οικονομία: Τάσεις Επιδράσεις, Προοπτικές» στο Γιάννης Βαληνάκης, Δημήτρης Τριανταφύλλου (επιμέλεια), *Επετηρίδα '98 Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής ...*, ό.π., (σημ. 20), σσ. 79 κ.έ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλιβιζάτος, Νίκος Α., *Η Συνταγματική Θέση των Ενόπλων Δυνάμεων*. «Ι. Η Αρχή του Πολιτικού Ελέγχου», Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1987.
- Αλφιέρη, Στέλλα, «Παλλαϊκή Άμυνα: Η στρατιωτικοποίηση της καθημερινής μας ζωής», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 2 Σεπτεμβρίου 1998.
- Αμυντική Βίβλος 1998-99*, Ετήσια Έκδοση του Περιοδικού *Στρατηγική*.
- Βαληνάκης, Γιάννης, Νικολάου, Γιάννης (επιμέλεια), *Επετηρίδα '96 Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής. Η Ελλάδα και ο Κόσμος 1995-96*, Αθήνα, Παρατηρητής (ΕΛΙΑΜΕΠ), 1996.
- Βαληνάκης, Γιάννης, Τριανταφύλλου, Δημήτρης (επιμέλεια), *Επετηρίδα '98 Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής. Η Ελλάδα και ο Κόσμος 1997-98*, Αθήνα, Παρατηρητής (ΕΛΙΑΜΕΠ), 1998.
- Βαν Κρέβελντ, Μάρτιν, «Οι πόλεμοι στο μέλλον θα θυμίζουν μεσαίωνα», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 27 Ιουλίου 1998.
- Βλάσσης, Σάββας Δ., «Σάρια '98», *Στρατηγική*, τ. 48, 1998, σσ. 70-80.
- Benton, Barbara (ed.), «*Soldiers for Peace. Fifty Years of United Nations Peacekeeping*», New York, Facts on File Inc., 1996.
- ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η Ειρηνευτική Αποστολή στη Σομαλία (Φεβρουάριος 1993-Μάιος 1994)*, Αθήνα, Έκδοση Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, 1995 (Συντάκτης: ταξίαρχος Σπηλιώτης Νικόλαος).
- Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, New York, Published by the United Nations Department of Public Information, October, 1997.
- Couloumbis, Theodore, Veremis, Thanos (eds), *Yearbook 1989. Special Issue: Southeastern Europe*, Athens, Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy, 1990.
- Διαμαντής, Τάκης, «Ο Άκας στα Σκόπια για τη βαλκανική δύναμη», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 26 Σεπτεμβρίου 1998.
- Διαμαντής, Τάκης, «Βαλκανική ειρηνευτική δύναμη με τη βούλα», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 28 Σεπτεμβρίου 1998.
- Däniker, Gustav, *The Guardian Soldier: On the Nature and Use of Future Armed Forces*, New York and Geneva, United Nations/UNIDIR, Research Paper No 36, 1995.
- Εγχειρίδιο του NATO*, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών του NATO, Βρυξέλλες, 1995.
- Ζουράρις, Κώστας, «Λογικολάτρες κλάστες», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 2 Σεπτεμβρίου 1998.
- Featherstone, Mike (ed.), *Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity*, London, Newbury Park, New Delhi, Sage Publications, 1990.
- Franke, Volker C., *Warriors for Peace: The Next Generation of U.S. Military Leaders, Armed Forces and Society*, Vol. 24, No 1, Fall 1997, pp. 33-57.
- From Partial Insecurity to Global Security*, UNESCO, International Symposium, 12-14 June 1996.
- Hoolm, Hans-Henrik and Sorensen, Georg (eds), *Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995.
- Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, London, New York, Touchstone Books, 1998.
- Κόλλιας, Χρήστος Γ., *Η Πολιτική Οικονομία της Άμυνας*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1998.
- Karakatsanis, Neovi, «Do Attitudes Matter? The Military and Democratic Consolidation in Greece», *Armed Forces and Society*, Vol 24, No 2, 1997, pp. 289-314.
- Λευκή Βίβλος για τις Ένοπλες Δυνάμεις 1996-1997*, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, Δεκέμβριος 1997.
- Λυμπέρης, Χρήστος, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 1997.
- Lewer, Nick and Schofield, Steven, *Non-Lethal Weapons. A Fatal Attraction?*, London and New Jersey, Zed Books, 1997.

- Μοσχοβάκος, Ιωάννης, «Έφεδροι: η αιχμή του δόρατος του στρατού», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, φ. 40 (2317), 1 Οκτωβρίου 1998, (98).
- Μπλαβέρης, Λεωνίδας Σ., ΤΑΜΣ «ΣΑΡΙΣΑ '98», *Σύγχρονος Στρατός*, τ. 68, σσ. 16-23.
- Μπλαβέρης, Λεωνίδας Σ., «Β' Σώμα Στρατού. Η Δύναμη Άμεσης Επέμβασης του Ελληνικού Στρατού», *Σύγχρονος Στρατός*, τ. 69, 1998, σσ. 24-29.
- Μπούτρος-Γκάλι, Μπούτρος, *Οδηγός για την Ειρήνη*, Αθήνα, Κέντρο Πληροφοριών του ΟΗΕ, 1995.
- Morrison, Alex (ed.), *The New Peacekeeping Partnership*, Canada, The Lester B. Pearson Canadian International Peacekeeping Training Centre, 1995.
- Οι Ημερίδες του ΙΣΤΑΜΕ (Απρίλιος-Ιούλιος 1997)*, Αθήνα, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών Ανδρέας Παπανδρέου, 1997.
- Ορφ. Ο., «Ταξιαρχία Αυτοχθόνων το Νέο Μοντέλο», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 16 Σεπτεμβρίου 1998.
- Παρίσης, Ιωάννης, «Η Ευρωπαϊκή Άμυνα και Ασφάλεια στη Μεταψυχροπολεμική Εποχή», Αθήνα, Κων. Τουρίκη, 1997.
- Παραγιουδάκης, Μανούσος, Στρατηγός, πρώην Α/ΓΕΣ νυν Α/ΓΕΕΘΑ, (συνέντευξη στο Νίκο Χασαπόπουλο), «Αλλάζει το αμυντικό δόγμα», εφ. *Το Βήμα*, 27 Σεπτεμβρίου 1998.
- Πρετεντέρης, Ι. Κ., *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, Αθήνα, Πόλις, 1996.
- Peace and Conflict Issues after the Cold War*, Paris, UNESCO, 1992.
- Robertson, Roland, *Globalization. Social Theory and Global Culture*, London, Newbury Park, New Delhi, Sage Publications, 1992.
- Σωμερήτης, Ριχάρδος, «Ναι, δεν πρέπει να ξεχνάμε», εφ. *Το Βήμα*, 16 Αυγούστου 1998.
- Τα Ηνωμένα Έθνη*, Department of Public Information, United Nations, New York 1995/Αθήνα 1998.
- Τζαναβάρα, Χαρά, «82 στρατόπεδα θα ντυθούν στο πράσινο», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 9 Οκτωβρίου 1998.
- Τσακίρης, Γ., «Με μόρια οι μεταθέσεις/Χαριστική βολή στο μοντέλο του επαγγελματικού στρατού», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 11 Σεπτεμβρίου 1998.
- Teepie, Gary, *Globalization and the Decline of Social Reform*, New Jersey, Humanities Press/Toronto, Garamond Press, 1995.
- The Blue Helmets. A Review of United Nations Peace-keeping*, New York, United Nations Publication, 1996.
- The State of the World's Refugees. A Humanitarian Agenda*, United Nations High Commissioner for Refugees, Oxford, Oxford University Press, 1997.
- Tsohatzopoulos, Apostolos-Athanasios, National Defense Minister of Greece, «A Stabilizing Factor. The Modernization of the Greek Armed Forces», *Armed Forces Journal International*, October 1998, p. 22.
- Veremis, Thanos, *The Military in Greek Politics. From Independence to Democracy*, London, Hurst and Company, 1997.
- Φώτοαλη Θωμαΐς, «Η Αναγκαιότητα της Παλλαϊκής Άμυνας», *Ελλοπία*, τ. 39, 1998 (29-32).